

Het boek bevat ook andere slordigheden. Eén corrigeer ik er Corver werd nooit directeur van het Rotterdamse gezelschap, maar bleef eerste acteur met extra bevoegdheden; hij vertrok niet bij gebrek aan publieksbelangstelling uit Rotterdam, maar omdat hij zich in 1779 niet inschreef als kandidaat-huurder van die accommodatie en mevrouw De Bruijn, zijn rivale, wel. De Heeren hadden immers de exploitatie op eigen risico na het seizoen 1778-79 opgegeven. Corver speelde bij De Bruijn overigens nog gastrollen (8).

Het boek is goed geïllustreerd en bevat een uitgebreide bibliografie.

Henk Gras

## NIEUWSTE GESCHIEDENIS

M. Evers, ed., *De vormingsjaren van A. C. W. Staring. Brieven en documenten betreffende zijn studietijd in Harderwijk en Cöttingen, 1784-1789* (Hilversum: Verloren, 1996, 319 blz., ISBN 90 6550 5512).

Evers begint met een voorwoord en inleiding en geeft vervolgens de documenten, te weten brieven, reisverslagen en bijdragen in alba. De bundel wordt afgesloten met een lijst van geraadpleegde bronnen, vermelding van geraadpleegde literatuur en indices van persoons- en plaatsnamen.

Eerst de documenten. De brieven vormen de meest omvangrijke categorie: drieëntwintig van zijn oom J. G. Staringh, vijftien van zijn vriend Arnold Opten Noort, negen van Staring aan zijn moeder en stiefvader en aan een oom, een brief van Staring aan de vader van Van Geuns, en de dertien brieven gewisseld tussen Rhijnvis Feith en Staring.

De brieven van oom J. G. Staringh zijn grotendeels, zij het soms onvolledig, bij Opstelten afgedrukt; leesbaar zijn ze, we kennen de oom als een gezellige hartelijke gewone man aan wie Staring veel gehad moet hebben. De dertien van Starings studievriend Opten Noort die uit het familiearchief Staring zijn gehaald, lijken mij voor de kennis van de achttiende eeuw interessanter: Opten Noort toont zich een Nederlandse sentimentalicus wiens woordkeus, gedachten en literaire smaak nog verwerkt kunnen worden in het beeld dat wij van het sentimentele hebben. Waar Staring zelf aan het woord komt, lezen wij grotendeels wat we uit Opstelten al kenden, al heeft Evers in het Rijksarchief in Gelderland en het Gemeentearchief Utrecht vonden gedaan (3.10 en 4.1). Inhoudelijk het belangwekkendst is de correspondentie tussen Feith en Staring, de leraar en de leerling. Maar nieuw is zij niet, na Opstelten en Streng (Feith-correspondentie).

De reisverslagen, een drietal (van Zutphen naar Göttingen, september 1787; een reis door Duitsland in de herfst van 1788, en een journaal van de terugreis naar huis in april 1789), ook afkomstig uit het familiearchief-Staring, zijn uiterst gedetailleerd en feitelijk. Men kan Staring en de zijnen volgen, maar men leert de heren op een enkel detail na ('Die Fahrt, wie neu auch alles für mich war, hatte nichts schreckliches — meine Phantasie scheint in Göttingen um vieles erkaltet') nauwelijks beter kennen.

De twee alba hebben verschillende functies gehad: in het eerste staan hoofdzakelijk bijdragen van Starings studievrienden, het andere bevat *Widmungen* van zijn hoogleraren uit Harderwijk.

Bronnen publiceren kan om verschillende redenen zinvol zijn: onbereikbare stukken, uiterst leesbare stukken, stukken die een nieuw licht werpen op personen of gebeurtenissen. In enkele

gevallen presenteert Evers inderdaad moeilijk vindbare of lastig bereikbare stukken, en voor de Staring-documentatie is het mooi meegenomen dat we ze kennen. Uiterst leesbaar? Nee, of het moest de reeds bekende briefwisseling met Feith zijn. Nieuw licht op personen of gebeurtenissen? Zie boven.

Had het dan geen zin, dit boek? Zeker had het zin: Evers' annotatie is voorbeeldig; vrijwel ieder detail, of het nu een persoon, een herberg of een onwettige nadruk van een proza-Shakespearevertaling betreft, hij vindt het. Zo heeft hij met documenten en met het thuisbrengen daarvan goede bouwstenen aangedragen voor de Staring-biografie die er nog steeds niet is. Nogmaals: uit de documenten zelf leert men Staring niet nader kennen maar documenten en annotatie kunnen dienen voor een groter bouwwerk. Het wordt langzamerhand wel erg pijnlijk dat de 'Huygens van de Wildenborch' het nog steeds moet doen met de hagiografie van Lulofs uit 1843. Evers zegt in zijn voorwoord dat hij zich heeft laten inspireren door de in 1990 verschenen bundel opstellen van J. C. Boogman en anderen, *A. C. W. Staring, dichter en landman, regionalist en nationalist*. Die bundel maakte óók al duidelijk dat we met deelaspecten van Staring wel een beetje maar niet voldoende begrip krijgen voor de veelzijdige verlichter. In zijn inleiding van 55 pagina's richt Evers zich concies en informatief, terecht vooral op de documenten die gaan komen, en dus op een beperkt tijdvak. Men, neerlandicus, historicus, gaat eens te meer verlangen naar de grote, diepgetrokken lijn door dit rijke leven.

Hanna Stouten

E. Sjoer, *Lessen over welsprekendheid. Een typering van de retorica's van de eerste hoogleraren in de vaderlandse welsprekendheid in de Noordelijke Nederlanden (1797-1853)* (Dissertatie Leiden 1996, *Studies in language and language use* XXV; Amsterdam: IFOTT, 1996, ix + 306 blz., f40,-, ISBN 90 74698 25 5).

Het verschijnen van deze Leidse dissertatie is goed getimed. In 1997 werd immers herdacht dat Matthijs Siegenbeek in 1797 te Leiden zijn oratie hield als eerste hoogleraar in de vaderlandse welsprekendheid. De historisch taalkundige J. Noordegraaf heeft de Leidse pret een beetje bedorven, door er in een recent artikel op te wijzen dat ook Wassenbergh in Franeker al in 1797 actief was als hoogleraar in de moedertaal. Mevrouw Sjoer heeft Wassenbergh niet meer in haar onderzoek kunnen betrekken. Maar hoe dan ook, de neerlandistiek is zo'n twee eeuwen oud.

*Lessen over welsprekendheid* behandelt het retorica-onderwijs van de eerste generaties Noord-Nederlandse hoogleraren en bestrijkt daarmee ruwweg de eerste helft van de negentiende eeuw. De auteur richt zich op de vraag wat de studenten nu eigenlijk tijdens hun lessen te horen en te bestuderen kregen op het gebied van de welsprekendheid. Haar bronnen zijn daarom de voor het onderwijs bedoelde handboeken van de hoogleraren en de overgeleverde collegedictaten. Overige mogelijk relevante publicaties van de hoogleraren — oraties, niet voor de universiteit bedoelde verhandelingen etcetera — blijven goeddeels buiten beschouwing.

Als referentiekader ter typering van het Nederlandse retorica-onderwijs gebruikt de auteur een vierdeling, afkomstig uit het Angelsaksische taalgebied. Ze baseert zich daarbij met name op een artikel van D. Ehninger uit 1965, 'Dominant trends in English rhetorical thought 1750-1800'. De vier 'trends' zijn bij Ehninger: 1 *classicism*; 2 *psychological-epistemological theories of discourse* (door Sjoer 'filosofische retorica' genoemd); 3 *elocutionism*; 4 *belletristic rhetoric*. Bij wijze van toelichting op de door Ehninger aangewezen trends gaat Sjoer de inhoud na van een aantal als exemplarisch beschouwde Engelstalige werken. Achtereenvolgens: